

Křesťan na hraně

Mezi fundamentalismem a liberalismem: Existuje třetí cesta?

Pavel Černý

Možná jste už slyšeli, jak ve smyslu pejorativního označení o někom zaznělo: „to je fundamentalista“, nebo „to je liberál“. Závažnější je, že se tato dvě vyjádření nezodpovědně používají v běžných diskusích, a dokonce i v článcích renomovaných autorů, aniž by byla vysvětlena. Jsou to slova, která označují velmi extrémní a nesmiřitelné pozice. My lidé v sobě máme silnou tendenci k extrémismu. A dnešní doba je přímo typická různými extrémy. Některé se objevily zcela nedávno a jiné jsou zde již déle a stále žijí. K déletrvajícím extrémům řadím právě křesťanský fundamentalismus a liberalismus. Nemám rád škatulkování a stavění dělítek mezi křesťany, protože i mezi krajními pozicemi jsou myšlenkové průniky a shody a jistá spolupráce je možná. Nakonec ve všech křesťanských církvích jsou dnes nějací fundamentalisté a nějací liberálové různého stupně. Přesto je třeba se pokusit alespoň krajní pozice pojmenovat, protože častěji zacházejí za hranice Písma svatého, tradice církevních otců i dědictví reformace.

Vymezení tendence k fundamentalismu

Fundamentalismus je slovo, které se dnes běžně používá pro označení muslimských radikálů, ale také i pro některé radikální směry jiných náboženství, včetně křesťanství. Pokud použijeme nálepku „fundamentalista“ ve snaze o teologické zařazení, pak tímto termínem označujeme křesťany, kteří zdůrazňují posvátnost biblického textu a jednotlivé výroky přijímají jako učebnicové popisy nejen záležitostí víry, ale také dějepisu, zeměpisu a přírodopisu. Fundamentalista zpravidla nerozlišuje literární druhy v textu Bible. Je mu jedno, jestli se jedná o biblický text, který má charakter příběhu, prorocství, poezie, písně, přísloví, podobenství či zjevení. Pokud fundamentalista nalezne v Písmu číslici, chápe ji v její algebraické hodnotě a často pomíjí její symbolický význam. V Bibli jsou jistě texty, které máme chápat doslovně. Např. „nepokradeš“, „nesesmilníš“, „nepromluvíš křivého svědectví“. Mnohé texty ale vůbec nemají být chápány doslovně, protože jejich poselství je obrazné, jak tomu je např. v biblické poezii žalmů či ve Zjevení. Ježíšova výzva (Mt 5,29-30) k vyloupení oka a useknutí ruky v případě pokušení není myšlena doslovně. Pokud by byla, tak bychom v církvích potkávali mnoho slepých a bezrukých. Je zjevné, že je to velmi silná výzva k boji s pokušením. Pokud srovnáváme rodokmeny Ježíše Krista, pak zjistíme, že se zcela nekryjí a patrně tam řada generací chybí. Proč? Protože se jedná o teologický text, spíše než historický v našem dnešním slova smyslu. Mesiášův rodokmen exemplárně ukazuje, že mezi Boží lid byly zasazeny osoby jako jerišská kněžka Rachab, Moábka Rut (ženy, které pocházely z jiných etnik) a Uriášova žena, která se dostala do mesiášského rodu prostřednictvím cizoložství krále Davida a vraždy Uriáše. Rodokmeny svědčí o tom, že Ježíš se stal skutečně člověkem. Tak se snížil, že měl podivný lidský původ, jako mnozí z nás. Zahrnutí těchto osob pod Boží milosrdenství je pro nás důležitější než vyjmenování všech rodů podle dnešních historiografických kritérií. Jestliže přečteme v Bibli, že Hospodin založil zemi na pilířích, aby se nehnula na věky (Ž 104,5), rozhodně intencí není výuka kosmogonie – vzniku a uspořádání naší modré planety a její ukotvení jako nějaké placky na pilířích.

Fundamentalisté mezi křesťany

Tradičně bývají fundamentalisté spojováni se společností, která začala v roce 1909 vydávat v USA sérii publikací pod názvem „The Fundamentals“ – Základy. Tato společnost začala obhajovat křesťanské pravověří proti stále častějším útokům liberálů na autoritu Bible, na božství Ježíše Krista, jeho narození z Panny, zázraky, smrt za naše hříchy, tělesné Kristovo vzkříšení a viditelný druhý příchod. Sepsáno bylo dvanáct svazků základů a mnoho výtisků bylo rozesláno pastorům, evangelistům a dalším církevním pracovníkům. Tato obhajoba učení církve byla důkladně připravena a měla svůj význam. Problém nastal později, kdy v roce 1919 vznikla Křesťanská fundamentalistická společnost. V zápalu boje zašla až do zákonického zacházení s Písmem. Verše Bible byly bez solidního výkladu používány jako beranidla při útocích na různé filozofické směry, na jiná náboženství, na přírodní vědy apod.

Zápas fundamentalistů se léty vyostřil a trvá v určité intenzitě dodnes. Fundamentalisté jsou dnes ve všech církvích. Často je jejich zaměření vypůsobené starostí o autoritu a výklad Písma. Anglikánský teolog John Stott o nich říká, že příliš zdůrazňují božskou stránku Písma, na úkor stránky lidské. Ve fundamentalismu ožívá starý důraz poreformačních ortodoxů na teorii diktátu použitou při vzniku Bible. Podle nich Boží duch vše diktoval autorům jednotlivých biblických knih. Byl to pro ně vlastně mechanický záznam, aniž by byla zapojena individualita jednotlivých autorů. Potom je ovšem těžké vysvětlit, proč v Lukášově evangeliu mluví Duch svatý vybroušenou řečtinou a ve Zjevení mluví řečtinou slabší, která je typická pro člověka zakořeněného v aramejštině. Tvrdý fundamentalismus dnes představuje jednu křesťanskou herezi. Pokud řekneme, že Bible je Boží slovo (a to zcela určitě je), říkáme jen jednu část. Bible je však také slovem lidským. V šedesáti šesti knihách Bible se vystřídá množství autorů nestejněho literárního stylu, nestejněho vzdělání, nestejně kultury a různého historického období. Na Bibli je právě fascinující, že různost autorů neruší Boží rukopis, a naopak Boží rukopis neruší individualitu jednotlivých autorů. Tomuto zvláštnímu procesu říkáme „inspiration“. Církev označuje biblický text za „inspirovaný Duchem svatým“.

Fundamentalisté často dovedou jednat velmi tvrdě a druhé lidi odsuzují. Zpravidla mají své jedno pochopení biblického textu a nesmiřitelně bojují proti všem ostatním. V dobré snaze zůstat Božímu slovu věrnými za všech okolností, docházejí někdy k velmi zásadním zkreslením biblického učení. V Lausannském závazku (čl. 2), ke kterému se Církev bratrská přihlásila, je v této souvislosti jedna velmi moudrá věta: „Prohlašujeme božskou inspiraci, pravdivost a autoritu celého Starého i Nového zákona jako jediného napsaného Božího slova bez chyby ve všem, co tvrdí.“ Bible je inspirovanou knihou, je Božím slovem, které naprosto spolehlivě vede lidi všech dob k Mesiáši, ke spáse a k novému životu. V biblických textech ale najdeme různé reálie, poetická vyjádření a proroctví, která je třeba interpretovat v kontextu celého Písma a použít pravidla hermeneutiky (tlumočení, výklad). Ne vše, co je v Písmu zahrnuto, je tam jako Boží výpověď k vyučování.

Liberalismus a jeho důrazy

Možná, že bychom dnes nemuseli hovořit o křesťanském fundamentalismu, kdyby se neobjevoval agresivní teologický liberalismus. Vývoj tohoto proudu je velmi složitý. Mohli bychom jmenovat osvícenství, racionalismus a rozvoj historické kritiky. Od 18. století začaly sílit útoky na křesťanskou víru. Racionalismus silně akcentoval nadřazenost rozumu. Historická kritika, která se zrodila v 19. století, vedla k nekompromisnímu zkoumání pramenů. Přínosem bylo důkladnější zacházení s prameny. To samozřejmě vedlo ke zpochybňování mnoha autorit. Je jasné, že tomuto zkoumání neunikla ani Bible. Biblické rukopisy mnohdy zkoumali lidé, kteří sami nebyli

zakotvení v křesťanské víře. Objevovaly se snahy vidět jinak život a dílo samotného Ježíše. Při studiu křesťanské věrouky se začaly objasňovat příčiny dogmatických změn. Pro křesťanskou teologii a apologetiku to znamenalo velké výzvy. Autorita biblického textu byla zpochybňována, Boží zjevení bylo odmítáno. Jistě je možné uznat, že tento vývoj měl i své kladné stránky a že některé neodůvodněné závěry byly zpochybněny. Ovšem způsob publikování nových výzkumů byl devastující. Nebyly to zdaleka jen útoky z vnějšku, ale přibývalo další zpochybňování Písma od křesťanských teologů samotných. Zvláště na německých univerzitách se pěstoval od druhé poloviny 19. století teologický liberalismus, který začal postupně zpochybňovat lidský pád, narození Ježíše z Panny, božství Ježíše Krista, spasení na základě Kristovy oběti, církev jako nástroj Boží misie. Chyběla pokora před Božím zjevením a respektování autority Písma.

Na přelomu 19. a 20. století se objevil zvláště v římském katolicismu modernismus. Tento směr se pokoušel o spojení historického křesťanství s moderní vědou. I na protestantských teologických učilištích se začal prosazovat lidský rozum jako nejvyšší autorita. Z těchto dob pochází třídění biblických textů. Podle lidské logiky byly jednotlivé biblické knihy a perikopy tříděny na ty, které mohou odpovídat historicky a společensky dnešním názorům a ty, které jsou nevěrohodnými vsuvkami. To vše mělo ukázat, jak je Bible ve svém celku nespolehlivou knihou. Vládla historická kritika textu. I z nedávné doby je znám tzv. „Jesus seminar“, při jehož setkáních skupina odborníků a laiků hlasováním vybírala slova, která Ježíš říct mohl a která neřekl, činy, které mohl udělat a jiné, které neudělal. Samotná historická kritika biblického textu je pro exegezi přínosná a Bible se nemusí bát odborného zkoumání. Mnohokrát však byly činěny z těchto zkoumání falešné závěry. Nad Božím slovem kraloval lidský rozum. Začalo být odmítáno to, co se zdálo supernaturalistické – tedy za hranicemi přírodních zákonů. V církvích se ještě po čtení z Bible říkávalo: „Slyšeli jsme slovo Boží“, ale ve skutečnosti tomu mnozí nevěřili. Bible byla prezentována jako každá jiná kniha, která zachycuje lidské názory a zkušenosti. Ježíš z Nazareta byl představován jako učitel morálky a jindy zkrachovalý bojovník za obnovu židovství. Stál za svými názory až do své popravě, ale vzkříšení se nekonalo, nebo to byl pouze prožitek v okolnostech bičovaných myslích učedníků. Je třeba povědět, že existuje mnoho směrů liberalismu. Některé si dodnes ponechávají alespoň některé články víry křesťanského učení a jiné se podobají spíše sekulárním proudům, jako např. „teologie smrti Boha“ a tzv. „sociální evangelium“.

Liberalismus velmi narušil víru mnoha lidí a celkově oslabil církev. Sekulárního člověka rozhodně neoslovil. Jeho etický pluralismus likviduje biblický důraz na pozitivní odlišnost křesťanů od světské společnosti.

Kdo to zavinil?

Kdyby se liberalismus tak prudce v církvích nerozšířil a kdyby nebyl tak agresivní a arogantní, patrně by se nezformovala fronta fundamentalistů. První fundamentalisté právem bránili základní články křesťanské víry. Tak jak to v dějinách bývá, při vychýlení kyvadla na jednu stranu, dojde i k vychýlení na stranu druhou. To se v dějinách opakovalo mnohokrát a často to platí i v církvi. Jestliže někteří přestali Bibli považovat za Boží slovo a zůstalo jim pouze slovo lidské, potom zde byla druhá skupina, která to udělal přesně obráceně. Fundamentalistům zůstalo Boží slovo a vytratil se jim důraz na slovo lidské. Liberálům zůstal důraz na lidské slovo a ztratil se důraz na Boží slovo. Projevila se také diference ve vnímání světa. Jestliže pro mnohé křesťany je Bůh sice mimo tento svět, ale do světa zasahuje, potom zde byli jiní, kteří svět viděli spíše jednorozměrně a Bůh v jejich pojetí byl vykázán za jeho hranice. Dodnes liberalismus a fundamentalismus stojí proti sobě jako dvě nepřátelské a nesmiřitelné pozice.

Existuje třetí cesta?

Jsem hluboce přesvědčen, že ano! Není třeba se vzdát odborného zacházení s Bibli a není třeba se vzdát autority Písma ve věcech víry a života. Existuje zde alternativa – evangelikální teologie, která nesdílí obě krajní pozice. Významný teolog John Stott vždy podtrhoval, že tak jako má Ježíš Kristus stránku božskou i lidskou, je bohočlověk, tak také Písmo má stránku božskou i lidskou. Bůh promluvil svým slovem a Boží zjevení se nechalo obléct do lidských slov a promlouvá k nám výrazovými prostředky doby svého vzniku. To vůbec nebrání tomu, aby bylo nadčasové a bylo naprosto spolehlivou cestou ve věcech víry a života. Jestliže Bůh něco řekne, tak se to také stane. Bůh tvoří svým Slovem a jedná ve světě působením svého svatého Ducha. Ježíš Kristus je Spasitel a Pán, který opustil nádheru nebe, snížil se a stal se člověkem, aby po vykonání své mise odešel na Boží pravici.

K této třetí cestě se dnes hlásí stamiliony evangelikálních křesťanů všech konfesí a mnozí se snaží vstupovat do dialogu s ostatními křesťany a se světem. Pozice to není lehká. Každou chvíli vás někdo nařkne z fundamentalismu a zase druhá strana z liberalismu. Přesto se k této pozici mnozí hlásí. Toto pojetí v podstatě podtrhuje i učitelský úřad římskokatolické církve (viz posynodní apoštolskou exhortaci Benedikta XVI. *Verbum Domini – Slovo Páně*, která svým důrazem na inspiraci a autoritu Písma připomíná evangelikální dokumenty).

Pozoruhodné změny můžeme vidět i v táboře liberálů. Příchod náboženského pluralismu a postmoderny otevřel řadě lidí oči pro nadpřirozené jevy. Biblické zázraky přestaly být pro soudobého člověka problémem. Ateismus a sekularismus nevíteží a ve světě je možné sledovat renesanci většiny náboženství. Snaha některých teologů po demytologizaci Písma i z lidského pohledu ztratila na aktuálnosti. Lidé také netouží pouze po etických pravidlech. Dnes vůbec nestačí prezentovat Ježíše jako učitele morálky. Na scénu dnes vstupuje postliberalismus, postkritická teologie a je možné sledovat nový návrat ke starokřesťanským vyznáním, k autoritě Bible a rozvíjení šířeji pojaté ekumenické teologie. Znovu se ukazuje, že Boží slovo má svou hloubku a moc a že církevní tradice má velký výkladový potenciál.

Tato „třetí cesta“ inspirativnosti a svrchované autority Písma, vedoucí mezi herezemi fundamentalismu a liberalismu, je zjevně dosvědčená starokřesťanskými konfesemi i celou reformací. Prakticky se nelze hlásit k Augustinovi, Lutherovi, Kalvínovi, Českým bratrům, aniž by člověk nepřijímal Bibli jako slovo Boží a zároveň jako slovo lidské. Biblický kánon zahrnuje inspirované texty, které mají autoritu, jako žádná jiná kniha na světě. Bůh v nich promluvil a Bůh skrze ně mluví i dnes. Boží slovo se může přičít našemu vkusu, soudobému způsobu života, dnešní etice. Je nad tím vším, protože je to Slovo od Boha, byť oblečené do slov lidských. Proto od svých počátků církev hovoří o Písmu svatém. Je jasné, že na mnohé otázky dnes nejsme schopni odpovědět tak, aby nám všichni rozuměli a také nedokážeme z pozic Bible reagovat na všechny problémy lidského života a společnosti. Důležité je, že dnešní teologický rozhovor vede ke spolupráci evangelikály včetně letničních, biblicky zakotvené protestanty a také katolíky a pravoslavné. Ne vše se již daří, ale znovu se potvrzuje, že není třeba se stydět za Kristovo evangelium, protože je mocí Boží každému, kdo věří.

(otištěno v časopise Brána 5/2020, s. 15-20)